Akademin för de friska källorna
Organisationsnummer 802413-4986

Källexkursion

Västra Värmland 6-7 juni 2026

PROGRAM

Lördag 6 juni 2026
08:30 Avfärd Arvika station
Karl XII:s källa i Charlottenberg (inkl fika)
Köla vattentäkt
11:15-12:15 Lunch Eda golfklubb, Noresund
Krigskällan
Lellstuga
Pauluskällan
Eda skans (inkl fika)
Ca 15:30 Incheckning på hotellet. Ev klädombyte.
Förflyttning till församlingshemmet Cisterngatan 25. Promenad tar 5-10 minuter
16:15-16:45 ”Mytologiska källor” - Föredrag av Arne Wiig, teol dr i religionshistoria och hovpredikant
16:45-17:45 Ordinarie föreningsstämma, Cisterngatan 25.
Förflyttning till Cisterngatan 38 (tar mindre än 4 minuter)
Fördrink i Annika och Arnes trädgård
Förflyttning till hotellet (promenad ca 10 minuter)
19:00 Källmiddag

Söndag 7 juni 2026
08:30 Avfärd Hotellet
Torgeirs källa i Ränkesed, Sulvik,
Skredärr vid Norsälven
Rallarekällan (fika)
Kilsravinerna i Kil (inkl lunch i fält).
Fallebergets trefaldighetskällor (inkl fika)
Ca 15:40 Åter Arvika station

EXKURSIONSRUTT

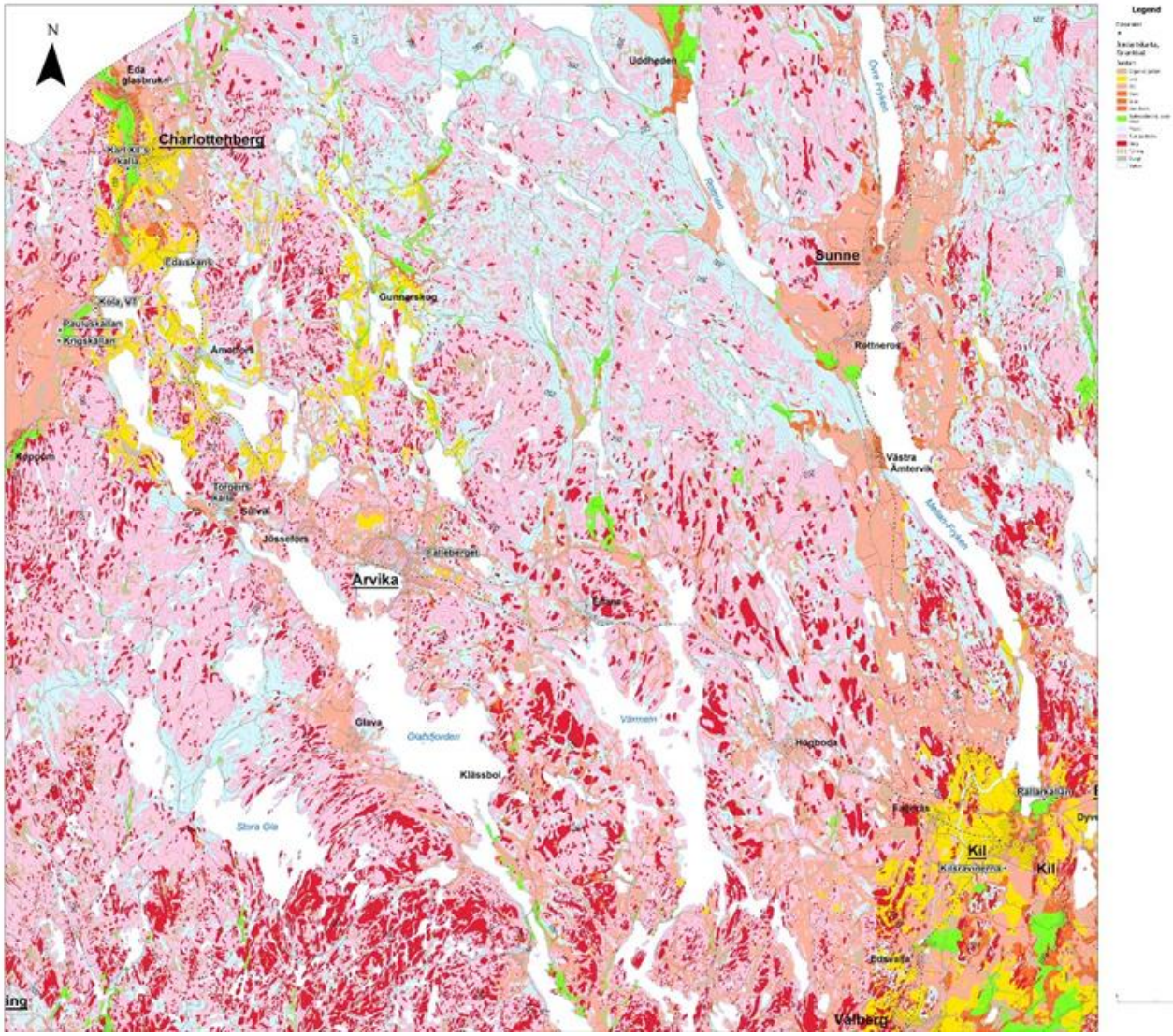
N
Legend
Charlottenberg
Eda glasbruk
Uddheden
Sunne
Gunnarskog
Ämtervik
Arvika
Glava
Klässbol
Hagboda
Kil
Kilsravinerna
Vålberg
Stora Gla
Glafsfjorden
Fryken
Mellan-Fryken

DELTAGARE

Kerstin Berg
Anders Damberg
Atze Dijkstra
Ulla-Britt Dijkstra
Ewa Domnert
Jan Domnert
Hedda Ekerwald
Gunnar Ekman
Lars O. Ericsson
Mattias Gustafsson
Marit Göransson
Göran Härnulv
PO Johansson
Håkan Kinnerberg
Inger Kinnerberg
Riitta Lindström
Annika Nilsson
Ann-Marie Nilsson
Jerker Perers
Lena Perers
Allan Rodhe
Sune Rurling
Torbjörn Svenson
Magdalena Thorsbrink
Marina Tomasson Virtanen
Seppo Virtanen
Eva Wendelin
Lisbet Westin
Arne Wiig
Gunnar Wiklander
Birgitta Wiktorsson Ekman

Exkursionskommitté: Eva Wendelin, Lars Rodhe, Arne Wiig, Annika Nilsson

KARL XII:s KÄLLA

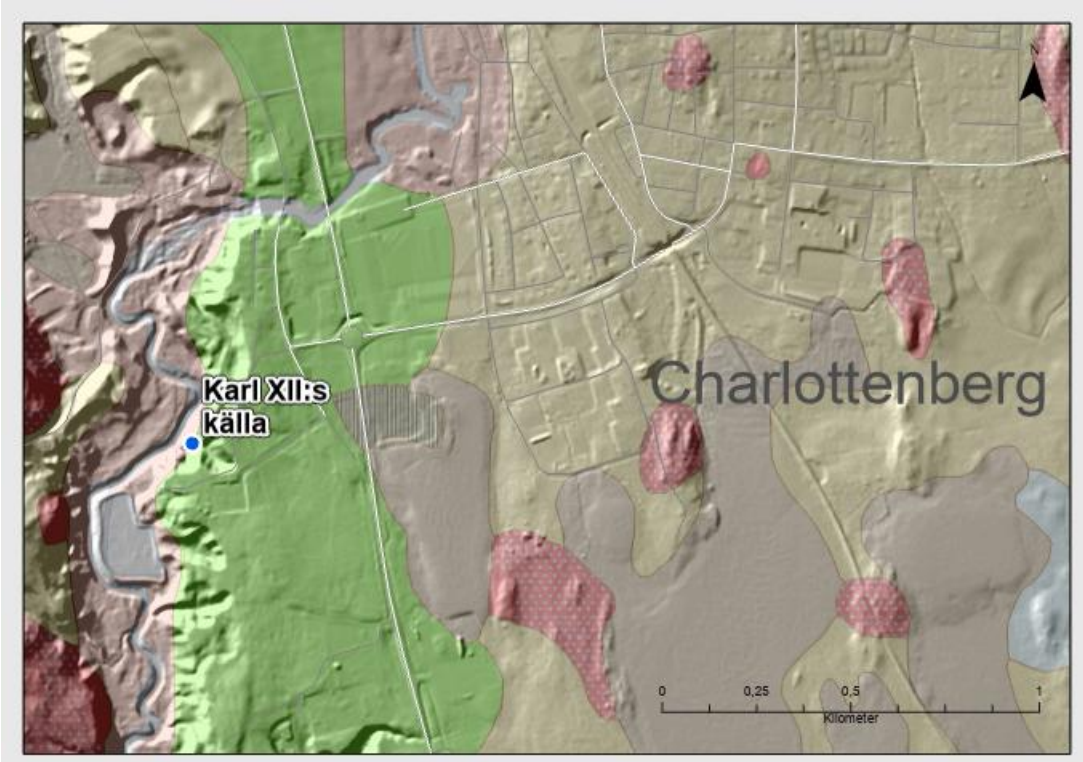

Källan är belägen i en ravin utskuren i sandiga och siltiga deltasediment med lerskikt. Deltaplanet är beläget ca 125 m över havet, vilket är 30-40 m under högsta kustlinjen.

Karl XII (1682-1718) var Sveriges kung från 1697 fram till sin död 1718. Enligt sägnen skulle Karl XII på sin väg mot Norge ha stannat vid denna källa för att vila och vattna sin häst Brandklipparen. En annan sägen säger att under en vilopaus under Karolinernas uppmarsch mot Norge 1718, sparkade en av deras hästar upp en grop i marken, som resulterade i att en kallkälla uppstod och som senare har grävts upp och som fortfarande ger härligt kallt och friskt vatten. Efter ett misslyckat försök att ta Norge 1716, försökte Karl XII igen 1718, men stupade efter att ha blivit träffad i huvudet av en kula vid Fredrikshalds fästning den 30 november 1718.

Tallmons naturreservat är ett tätortsnära skogsområde i direkt anslutning till Charlottenberg. Området har ett begränsat och eftersatt nätverk med stigar, vandringsleder och ett 2,5 km långt elljusspår. Tallmon har höga naturvärden och en särpräglad topografi med såväl sandmo, raviner, branter som vattendrag. Tallmon domineras av sandiga hedmarker, jordarten består till en stor del av området av ren sand.

I området finns bland annat kulturlämningar i form av Morast skans och skyttevärn sedan unionsupplösningen. En kraftledningsgata, småvägar och elljusbanan skapar ledningskorridorer med stort ljusinsläpp vilket är gynnsamt för ett rikt insektsliv av sandlevande och solälskande arter.

I anslutning till kraftledningsgatan förekommer Värmlands landskapsinsekt Brun gräsfjäril (*Coenonympha hero*) vilken är klassad som Missgynnad (NT) enligt Artdatabankens rödlista.

KÖLA VATTENTÄKT

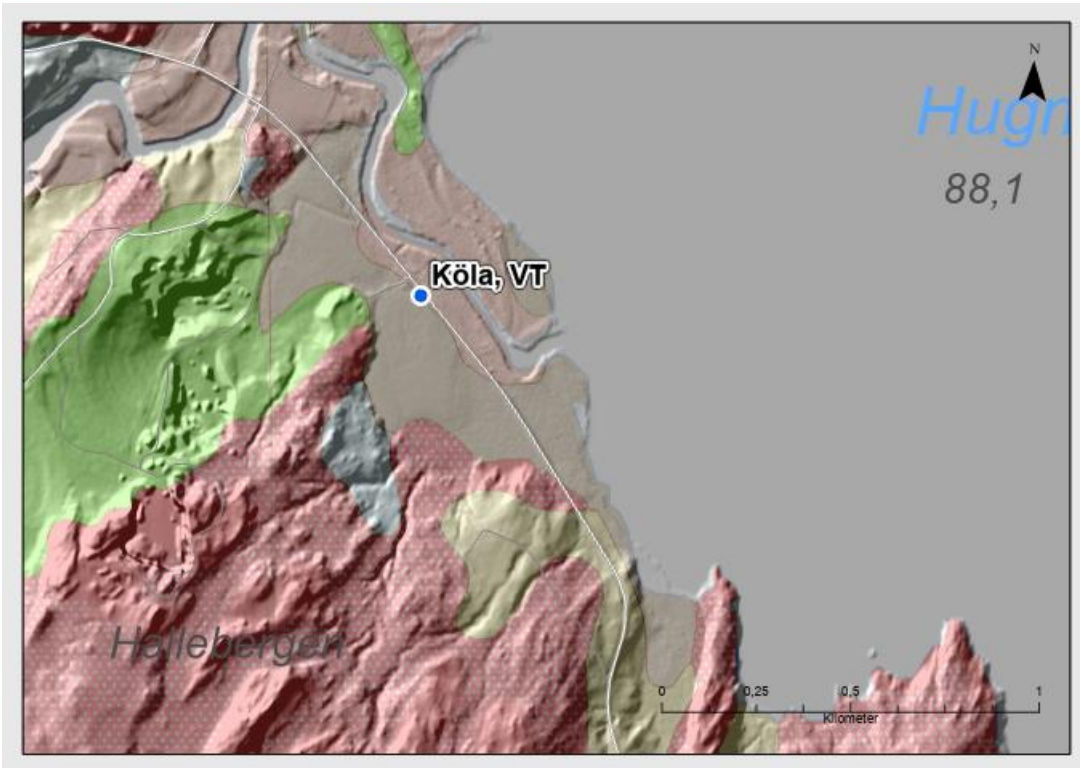

Källan ligger invid Köla kommunala vattentäkt, i kanten av Köla mosse. Källvattnet flödar upp från underliggande isälvssediment som matas med vatten från den stora isälvsavlagringen sydväst härom. Denna isälvsavlagring ingår i ett åsstråk (”Kölaåsen”) som kan följas från Årjäng i söder till Eda vid norska gränsen. Grundvattnet förekommer i en isälvavlagring mellan en grustäkt och Kölaälven.

I vattentäktområdet finns tre brunnar, den Gamla brunnen (grävd 2 m), Brunn 1 (grävd 4,5 m) och den Nya brunnen (jordborrad 9 m).

Den gamla brunnen utgörs av några betongringar (ca 2 m djup) och är placerad någon meter från ett källflöde av artetiskt grundvatten som kommer upp till markytan några tiotals meter väster om brunnen.

Brunnens vatten har en låg salthalt (konduktivitet = 12,2 mS/m). Dock är halter av klorid, natrium och sulfat (13 mg/l) högre. Organiska ämnen (COD-Mn) var ej detekterbara. Förekommande sulfathalt i kombination med ej detekterbara halter av järn och mangan visar att redox (syrehalten) är hög. I samband med mycket stor avrinning eller nederbörd kan ytvatten komma in i brunnen varvid salthalten sjunker tillfälligt. Detta dokumenterades senast i maj 2013.

Nitrathalten (6,6 mg/l) var måttligt hög och nitrithalten låg (0,01 mg/l). Orsak till förhöjd nitrathalt kan vara inverkan från torvjorden. När bildat ammonium i mossen möter det syrerika grundvattnet oxideras detta till nitrat. De organiska ämnena i torvjorden som utgörs av stora molekyler kommer i betydligt mindre utsträckning än ammonium att kunna spridas till grundvattnet varvid genomslaget av sådana ämnen blir begränsat.

Jämförelse med äldre data från 1978-1980 visar att vissa förändringar skett med avseende på vattenkemin. Dock var inte dåtidens analysmetoder samma som idag varvid vissa systematiska skillnader kan finnas. Salthalten var något lägre då, ledningsförmåga = 9-10 mS/m jämfört med 12 -13 mS/m. Sulfathalten var lägre 8-11 mg/l jämfört med 12-14 mg/l. Fluoriden var också något lägre förut (<0, I -0, l) jämfört med 0, I -0,2. Nitrathalterna uppvisade en större variation än övriga variabler. Uppmätta nitrathalter var <2 mg/1 1978 och 1979, 9 mg/1 1980 och 2 mg/1 1981. På denna tid var vattenuttaget betydligt mindre än under senare år.

Den Nya brunnen som ligger ca 15 m väster om vägen, installerades 2011 och togs i full drift under 2015. Vid vattentäktsområdet består det övre jordlagret (0-4 m) av lera och silt med inslag av fin sand. Under detta finns ett lager av grus- och sand (4-9 m).

Undersökningar av vattenkemin visar att det är två skilda akvifärer vid vattentäktsområdet som ligger vid Gamla och Nya brunnen. Den Gamla brunnen som ligger i det övre jordskiktet, påverkas av artetisk vatten som kommer upp i det övre jordlagret. Den Nya brunnen (befintlig vattentäkt) som har ett intag på 7-9 meters djup har lägre salthalter och annan saltsammansättning är vattnet i den Gamla brunnen. Påverkan från bergtäkten i vattentäktsområdet bedöms mindre sannolik med utgångspunkt från genomförd geofysikutredning.

Under 1980-talet ökade vattenuttaget i området beroende på att Adolfsfors och Flogned kopplades in på Köla vattentäkt. Ökat grundvattenuttag sänker normalt grundvattenytan varvid man ofta får in ett djupare mer saltrikt vatten. Detta kan vara orsaken till förändring av vattenkemin.

KRIGSKÄLLAN

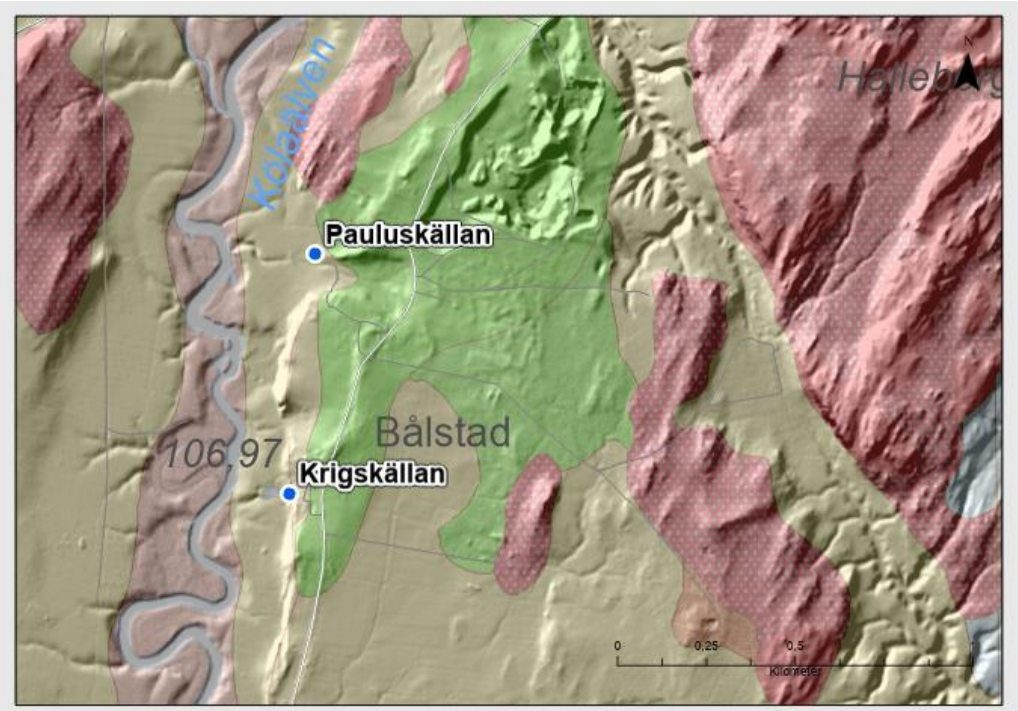

Krigskällan är belägen i den ganska branta sluttningen mellan Kölaälven och Kölaåsen i öster. Jordarten i omgivningen är silt/lera men där källvattnet springer fram i sluttningens brantaste partier finns berghällar som tycks leda fram vattnet. Källvattnet har sitt ursprung i Kölaåsens grundvattenmagasin.

Enligt sägnen varslar källan om ofred och sinar i krigstider. Långt före första världskriget kallades källan Krigskällan. Den sinade under första världskriget och började flöda igen vid freden 1918. Samma sak hände vid andra världskriget. Då sinade källan när tyskarna gick in i Norge och började flöda igen vid freden 1945.

Krigskällan

LELLSTUGA

Värmlands minsta byggnadsminne finns i byn Bålstad i Köla i Eda kommun.

Exakt när stugan uppfördes vet man inte. Enligt lokal tradition skulle den kunna vara så gammal som från slutet av 1700-talet, men det finns inga källor som bekräftar det. Däremot finns det en del detaljer i stugan som är typiska för den tiden, så det skulle kunna vara så. Första gången stugan finns med på en karta är från 1840-talet.

Stugan är väldigt liten och blir därför den minsta byggnad som byggnadsminnesförklarats i Värmland. Den består av ett enda rum som domineras av en vitputsad öppen spis.

På 1800-talet (1846-1870) bodde här en familj med två vuxna och sex barn. De minsta barnen fick sova i ett hyllutrymme bakom spisen.

PAULUSKÄLLAN

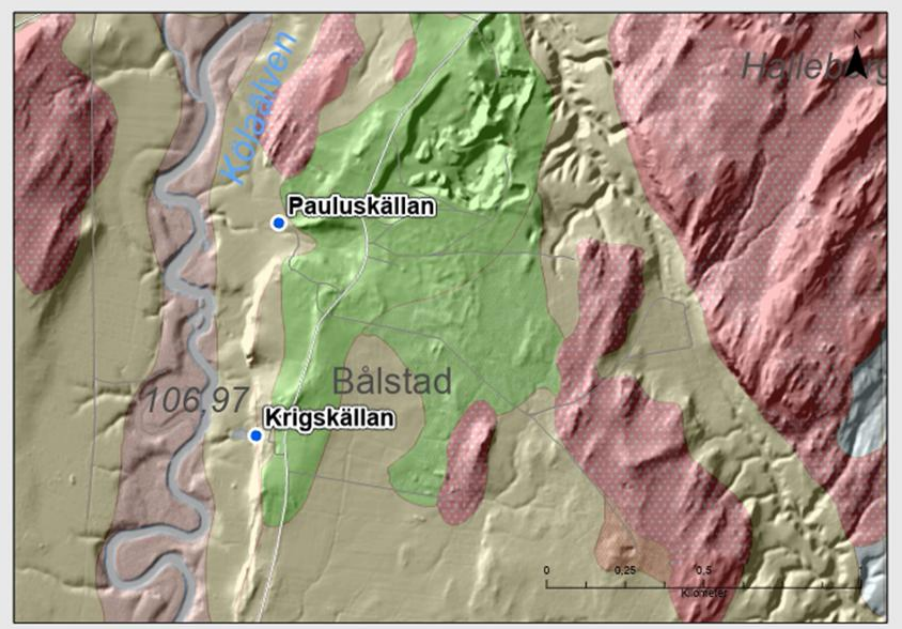

Pauluskällan är belägen i svagt sluttande lermark nära intill Kölaåsens isälvssediment och avrinner åt VNV. Denna källa får, liksom Krigskällan och Köla kommunala vattentäkt, sitt vatten från Kölaåsens grundvattenmagasin.

Källan finns upptagen av Riksantikvarieämbetet som ”Källa med tradition” (RAÄ nummer Köla 52:1). Källan är en offerkälla, men det är oklart vad man ska ha offrat i källan. Enligt markägaren har källan nyttjats av pilgrimer på deras vandring mot Nidaros. Vidare uppger markägaren att källan har förorenats tidigare av ett upplag av saltat väggrus.

EDA SKANS

Foto: Jan Norrman RAÄ

Eda skans ligger i västra Värmland nära gränsen mot Norge. På 1600-talet var det ett utsatt område som flera gånger drabbades av bränder och våld. Ortsbefolkningen var hårt prövad. För att skydda Sverige och Värmland byggdes försvarsanläggningar, så kallade skansar. Eda skans var huvudskansen i försvaret mot Danmark. (Norge tillhörde Danmark till 1814).

1676 byggdes den första fasta skansen. Den hade ett bra läge, det gick att spärra av landsvägen mot de centrala delarna av Värmland och landskapet är flackt så det var lätt att se fienden. Här fanns plats för en styrka om 100 man och 11 artilleripjäser. Allmogen kallades in för att bemanna skansen. Det fanns ett blockhus i två våningar och palissader, stockar nerstuckna i marken, runt om skansen.

Under 1600- och 1700-talen anföll Danmark skansen flera gånger, men lyckades aldrig inta den. Däremot drabbades befolkningen ändå, ofta brändes gårdar och bönder togs till fånga. 1719 marscherade en stor norsk styrka om 4000 man mot Karlstad. Vid Eda skans blev det häftiga strider och norrmännen fick dra sig tillbaka. Efter kriget 1720 blev skansen permanent.

Skansen fick sitt nuvarande utseende 1808 när den byggdes om från grunden efter att Danmark förklarat krig mot Sverige. När Norge och Sverige ingick union 1814 förlorade skansen sin militära funktion. Eda skans planform är karaktäristisk och finns med på Eda kommuns kommunvapen.

Eda skans förvaltas sedan januari 2015 av Statens fastighetsverk.

TORGEIRS KÄLLA

Enligt en västvärmländsk tradition ska den kristna läran först ha predikats i våra trakter av en norrman vid namn Torgeir. Han sägs ha döpt värmländska hedningar i en källa vid Ränkesed i Sulvik på 1100-talet. De kristna levde farligt vid denna tid och enligt den norske kungen Håkon Håkonssons saga slogs Torgeir ihjäl av värmlänningarna vid gården Strand i Älgå och begravdes där. Namnet Torgeir betyder Tors spjut och kan tyckas vara ett märkligt namn på en kristen apostel. Hur kunde Värmlands förste apostel bära namn efter asaguden Tor? Torgeir kan sägas symbolisera övergången från gammal till ny tro och den tid när kristendom och hedendom levde sida vid sida.

Torgeirs dopkälla i Sulvik ligger längs en av de gamla pilgrimslederna mot Nidaros. I Sulvik börjar på värmländsk sida Edskogleden, eller Eskoleia som den heter på gammalnordiska. Just i Sulvik korsas leden och går åt olika håll. Om Torgeir var Värmlands apostel, valde han en central plats för sin verksamhet. I Sulvik finns också en gravhög från järnåldern.

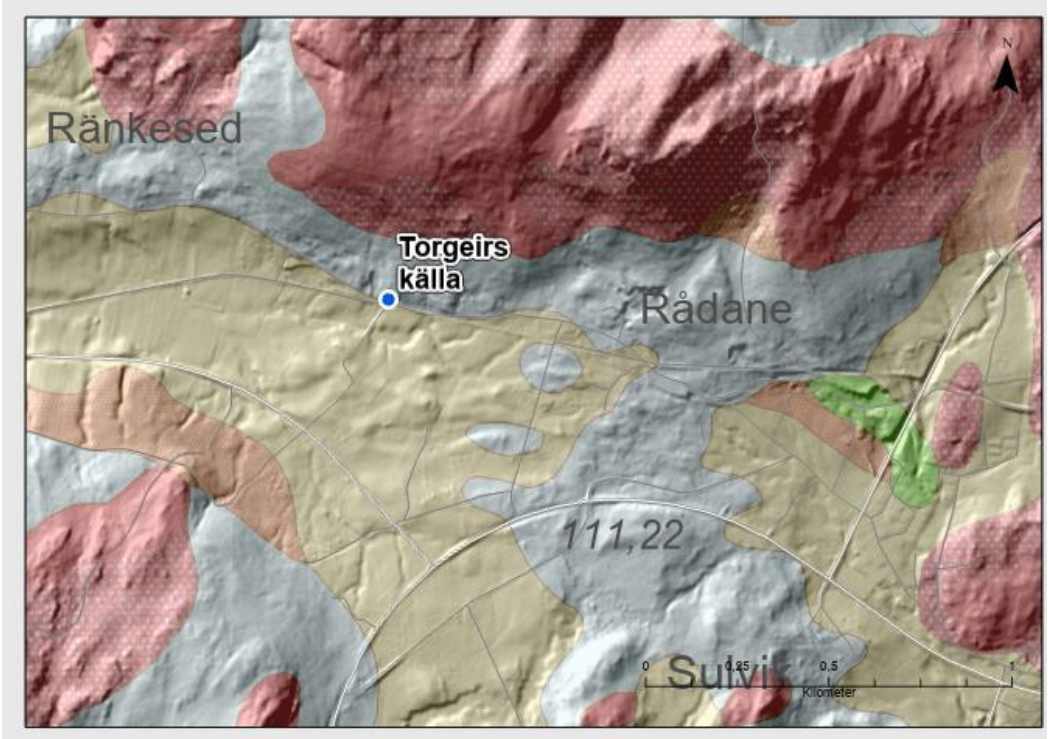

Ur Erik Fernow ”Beskrivning öfwer Wärmeland” från år 1773, s 132:

”Sulewik, en fjerdedels mil wäster om Jöseforsen i norra ändan av fjolen, har utan twifwel fått namn av Soldwik (kan ock hända, at man namngifwet stället af Drottning Sölva, då hon här första gången steg til sjös, at resa till Olof) sedan man från Sifhälla började segla till Soldar, och här satte iland sina skutor. Ortens läge har gjort, at ifrån hedenhös hafwa här waret marknader hålen wid Korsmässomarknaden och Morsmässan, som waret af de ansenligaste i Landet; emedan både Norrske och Wermeländingar stötte där tillsamman. De stodo imellan Sulewik och Renkesed, därest en källa, under namn af Torges-källan vilken denna tiden waret helig hållen, så at både Swenske och Norrske gjort resor dit til att offra; hwilket förmodligen skedt wid marknads-tiderne. (Probsten Hofsten kallar henne Thor Guds Källa (Guden Thors källa) som icke så illa passar in med berättelsen om Gilberga Tempel. Eljest nämner ock bemälte Probst et Thor Gudsrud i Kjöla, nu Torgesrud)”

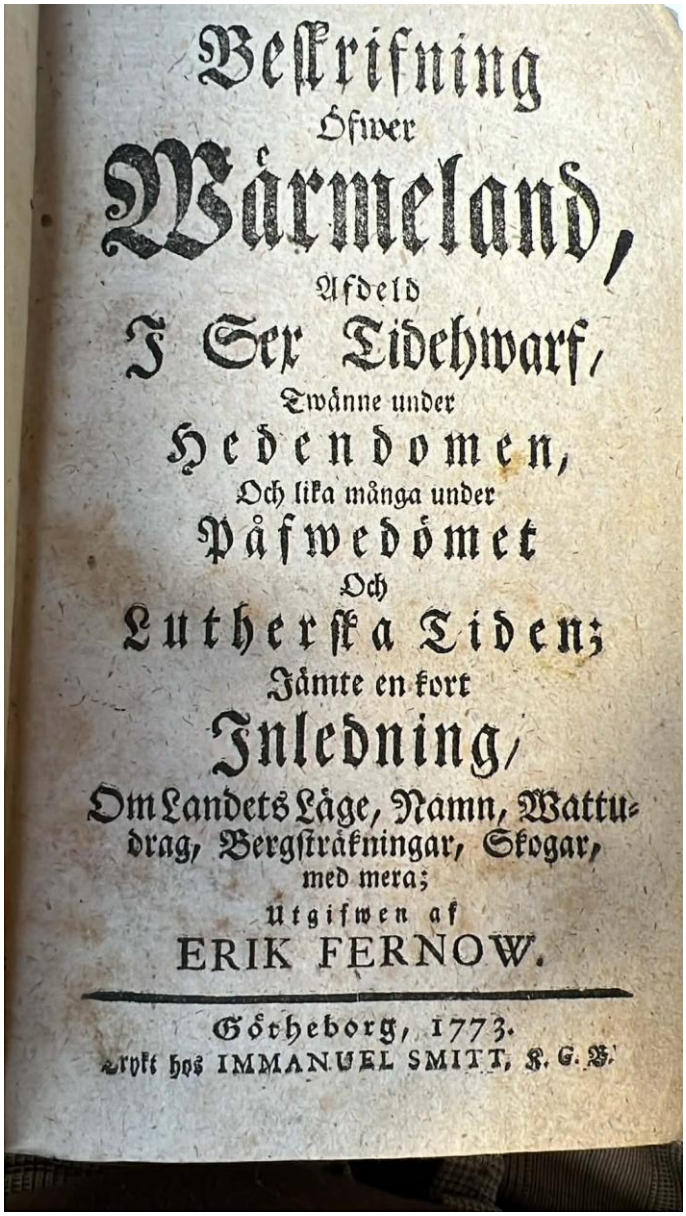

Beskrifning
Öfwer
Wärmeland,
Afdeld
I Sex Tidehwarf,
Twånne under
Hedendomen,
Och lika många under
Påfwedömet
Och
Lutherska Tiden;
Jämte en kort
Inledning,
Om Landets Läge, Namn, Wattudrag, Bergsträkningar, Skogar, med mera;
Utgifwen af
ERIK FERNOW.

Göteborg, 1773.
Tryckt hos IMMANUEL SMITT, K. G. B.

SKREDET VID SKÅREBOL - NORSÄLVEN

Området längs Norsälven är ett av landets mest utsatta områden för lerskred. Här finns mäktiga lager av lera med inslag av kvicklera vilket ger goda förutsättningar för skred. Skredärret vid Skårebol är ca ca 10 ha stort. Det finns inga uppgifter om när skredet inträffade, men av de något utjämnade formerna att döma är det nog för hundratals, kanske tusentals, år sen. Längre söder ut finns ett likande spår av ett skred som inträffade 1969. När och var inträffar nästa stora skred?

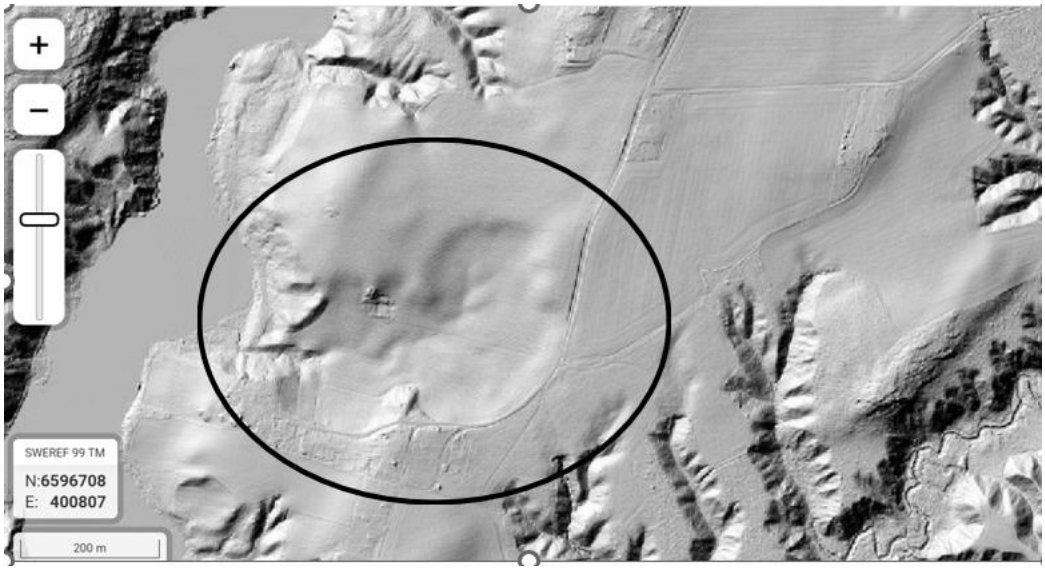

RALLAREKÄLLAN

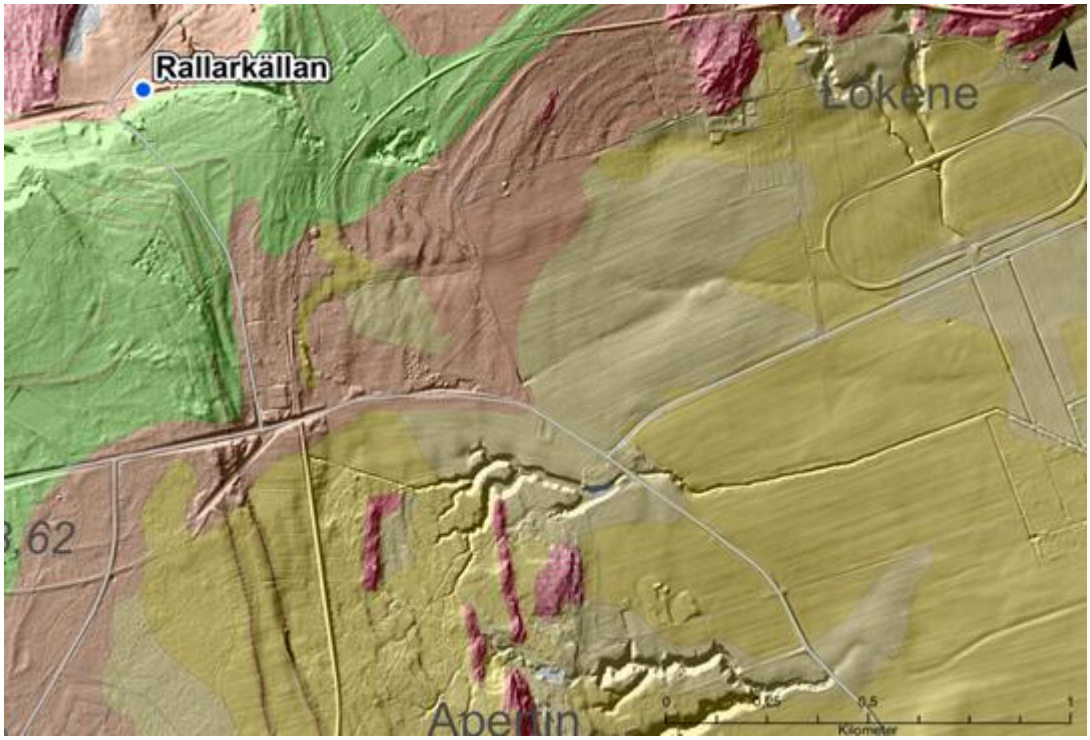

Rallarekällan ligger i grundvattenmagasinet Lökenes västra del och utgörs av de nordöstra delarna av ett randdelta som är avlagrat vid Nedre Frykens södra strand, strax norr om Kils samhälle. Magasinet är i huvudsak sandigt. Dess mäktighet kan uppgå till 40 m. Uttagsmöjligheten i magasinet bedöms uppgå till mellan 10 och 15 l/s.

Längs den gamla banvallen vid järnvägen ”Fryksta–Clara Elfs järnväg”, ligger Rallarekällan. Källan är förbrunnad och vid fältbesök i september 2011 fanns inget synligt utflöde ur källan och det vattenprov som togs då visade på pH 6,4. Källan sägs ha använts av rallarna under byggnationen av järnvägen.

Fryksta – Clara Elfs jernväg är Sveriges första järnväg för allmän trafik. Den 5 maj 1849 togs det första spadtaget och i oktober samma år öppnades banan för trafik mellan Fryksta och Lyckan. Ändamålet för den 8 km långa järnvägen var att frakta passagerare och varor landsvägen mellan sjön Fryken och Klarälven. Spårvidden var 1099 mm och invigdes enligt uppgift av Oscar I.

Trafiken skedde de första åren med hästdragna vagnar men övergick till drift med ånglok 1856, då det första ångloket ”Fryckstad” togs i bruk. I samband med att den statligt byggda banan mellan Karlstad och Arvika öppnade för trafik 1871 lades trafiken på Fryskta – Clara Elfs jernväg ned för all framtid. Förutom stationshuset i Fryksta finns en rälslängd vid Illberg bevarad.

Mer läsning om Lökenemagasinet:
https://resource.sgu.se/dokument/publikation/k/k520rapport/k520-rapport.pdf

KILSRAVINERNA

Kilsravinerna är ett av Sveriges finaste ravinområden. Ravinerna har skapats genom erosion av ytvatten och grundvatten i mäktiga lager av finkorniga jordlager, främst silt. Erosionen är pågående och förändrar landskapet hela tid. Längs stigen i nere i ravinerna kan man se hur grundvatten sipprar fram ur jordlagren. Den yppiga vegetationen ger en känsla av regnskog.

Naturreservatet Kilsravinerna bildades 2006. Områdets natur är unik för Värmland och lockar många besökare. På sommaren är miljön nästan tropisk med hög luftfuktighet och frodig växtlighet.

Det finns flera stigar att utforska och en vandringsled som går mellan Skutberget och Nilsby.

På flera ställen i ravinerna syns tydliga grundvattenutflöden.

Foto: Kils kommun

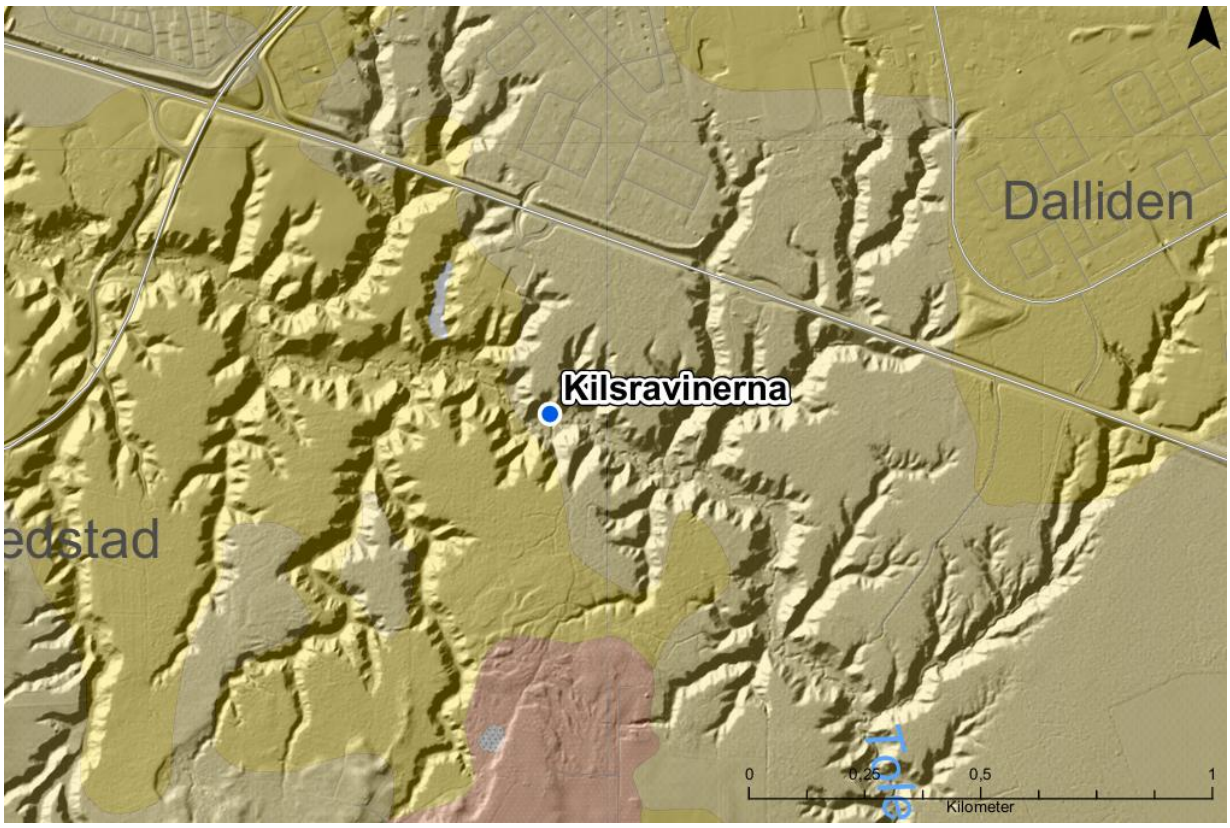
Dalliden
Kilsravinerna
edstad
0
0,25
0,5
1
Kilometer

TREFALDIGHETSKÄLLORNA PÅ FALLEBERGET

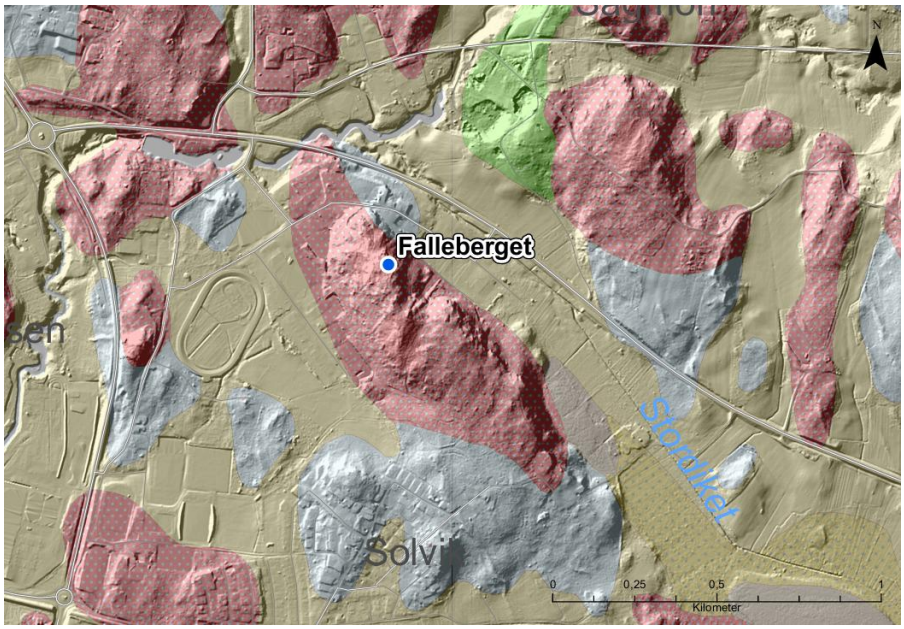

I en artikel i Arvika Nyheter från den 4 maj 1945 skrevs följande om källorna:

några upplysningar | betydlig nypa salt.

Trefaldighetskällorna vid Falleberget.

Urgammal tradition väckes till nytt liv.

Den urgamla »heliga» källan vid Falleberget, den s. k. trefaldighetskällan — tre i rad på bergets nordsluttning belägna källsprång — var en gång i tiden en gouterad samlingsplats för bygdens ungdom, som brukade möta upp där trefaldighetsafton, alltså lördagen efter pingst, för att under lekar, sång och allsköns upptåg dricka sig till hälsa och lycka för det kommande året.

Så småningom föll traditionen i glömska, och under de senaste decennierna ha källorna alltmer kommit bort ur det allmänna medvetandet. Nu är det emellertid meningen att i moderniserat skick och under värdiga former söka uppliva den gamla traditionen. Initiativet härtill har tagits av disponent K. J. Torstensson och i går kväll hade ett antal representanter för Idrotts- och friluftsstyrelsen, fornminnesföreningen, ungdomsrådet och andra ideella sammanslutningar kallats till möte på NTO-salen. Under kamrer Elis Thorées ordförandeskap behandlades därvid ett av initiavtivtagaren framlagt projekt, som dels gick ut på att resa en sten vid källorna med lämplig inskription och dels att inviga denna sten genom en folkfest trefaldighetsafton i år. Stenen har bekostats av hr Torstensson. Intresset för saken var mycket stort och man beslöt enhälligt att ordna en sådan tillställning. Den skulle få formen av ett tåg från staden ut till källorna med lämplig musik i täten, och ute vid Falleberget skulle det sedan bli tal av rektor Dahlgren och pastor Hallgren, sång, musik och annan lämplig underhållning.

Idén är utmärkt. Visserligen är det ett hopplöst företog att söka blåsa liv i en död sedvänja — men det är ju inte heller riktigt meningen. Den gamla tidens källfester trefaldighetsafton med det ofta nog mycket lössläppta och brutala folkliv som utvecklades önskar ingen få tillbaka. Men traditionen är i sig själv så vacker att den bör kunna ha livskraft, om den moderniseras och får leva upp i former, som mera motsvara vad vår tid vill och önskar.

Förr i världen brukade ungdomen, som samlades vid Trefaldighetskällorna, sjunga en speciell sång. Den är tyvärr inte upptecknad, åtminstone inte veterligt, men det är ju tänkbart, att någon gammal arvikabo har den i minne och i avskrift bland sina papper. Skulle så vara fallet vore det synnerligen roligt, om den lycklige ägaren ville meddela sig med Arvika Nyheter, så att man kunde låta den gamla visan på nytt klinga ut vid den planerade festligheten. Meddelande om andra gamla seder och bruk i samband med källorna äro likaledes mycket välkomna.

—oOo—

representativa personer som medlemmar.

BEDÖMNINGSGRUNDER FÖR VAL AV ÅRETS KÄLLA

A. Källans uppträdande

Punktkälla
1. Synlig utströmning ur marken, t ex kokande 2. Eljest flödande 3. Tydlig vattenspegel

Annan typ
1. Källhorisont 2. Källmyr 3. Källbrunn

Källans flöde
1. Mycket starkt (>25 l/s) 2. Starkt (10-25 l/s) 3. Måttligt (1-10 l/s) 4. Svagt (<1 l/s)

B. Källans beskaffenhet

a. Vatten med balanserad kemi och temperatur (”gott” vatten)
b. Vatten med säregen sammansättning (t ex järn- eller kalkutfällning)

C. Källans närmiljö

a. Naturmiljö (biologi, geologi, topografi)
b. Kulturmiljö (byggnader, installationer, lämningar/t ex stensättningar)
c. Estetiskt värde (beskriv!)

Exempel på viktiga faktorer: Åtgärder för att hindra att naturmiljön försämras, t ex stenläggning eller spång att gå på. Källan fri från estetiskt störande element som saknar kulturhistoriskt värde, t ex järnrör, betongkonstruktioner. Närmiljön städad och vattenspegeln rensad.

D. Källans kulturhistoria

Källhistoria
1. Offerkälla/helig källa 2. Hälsokälla 3. Vattentäkt 4. Outnyttjad källa

Källseder och traditioner
1. Dokumenterade i litteratur 2. Arkivuppgifter 3. Muntliga traditioner

Konst, litteratur och musik
1. Nationell nivå 2. Regional nivå 3. Lokal nivå

Naturvetenskaplig dokumentation
Information på platsen
Samlad bedömning